

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (2): 933-949

**Temsilci Düşüncenin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme,
Sömürgecilik ve Kültürelcilik**

*Hegemonic Elements of Representative Thinking: Reification, Colonialism and
Culturalism*

İrfan Kaya

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
*Assistant Professor., Sivas Cumhuriyet University, Theology Faculty, Department of
Sociology of Religion*
Sivas, Turkey

ikaya@cumhuriyet.edu.tr orcid.org/0000-0002-8761-7489

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 30 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 13 December / Kasım 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 933- 949

Cite as / Atıf: Kaya, İrfan. "Temsilci Düşüncenin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme, Sömürgecilik ve Kültürelcilik [Hegemonic Elements of Representative Thinking: Reification, Colonialism and Culturalism]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/2 (Aralık 2020): 933- 949.

<https://doi.org/10.18505/cuid.788025>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/cuid>

Hegemonic Elements of Representative Thinking: Reification, Colonialism and Culturalism

Abstract: The article that discusses the issue of culturalism as an element of the idea of representation tries to examine a concept, which claims to represent reality through conceptualization, from scratch, or by going to the bottom in a manner of *excavation*. Foucault's archaeology was chosen as the most suitable method for this excavation activity. Because the archaeological method does not make a historical or meta-historical claim beyond the truth; it does not impose the necessary violence of the method on its object. It grasps its object in its singularity, and most importantly, it thinks and suggests that the truth is no more than an invention. This archaeological study on the concept of culture tries to reveal the difference between the current meaning of the concept and its etymological origin and to grasp it in its singularity. In this way, the problematic relationship between the concepts that man invented and applied while engaging in understanding *things* that are happening around him will be revealed. Conceptualization is inherent in the idea of truth, which is based on absolutism and is no more than an invention, while ultimately subordinating the particular to the universal. While the article reveals the intolerance of the act of dichotomous thinking, which operates as a product of the effort to represent the truth, as in the nature-culture distinction, it acts according to the approach known as *deconstruction* in social sciences. In a representative thought, *truth* is what can actually be represented, presenting itself to the observer as an object of display. The fact that the understanding of truth is based on essentialist principles such as absolute, unchangeable, fixed, universal thanks to Plato makes an idealized representation inevitable. In fact, intellectual endeavors such as conceptualization, abstraction, and generalization mean the idealization of the concrete, singular, and unique by detaching it from its context. It can be said that underlying the idea of representation is the belief that the human mind can grasp the essence of things and therefore can represent them in thought, depending on the idea that truth is rational. As is, it is a thought that tries to keep realism in its hands, blesses it, and strives with all its might to declare its divine absolutism. Ultimately, while the mechanism of representation operates for the stable, it acts with the aim of establishing dominance. The distinction between the representative and the represented is ultimately the product of an anthropocentric perspective. Thanks to this distinction, it is inevitable that everything except the observer subject becomes the object of study. This point of view, believed to be one and universal, requires the fixation of the object of study. It can be said that the idea of representation, which signifies the ideal of absolute truth, underlies today's issues that are based on differences, such as language, religion, race, and gender, that have always been on the world agenda. As the products of representative thought, both binary categorization based on distinction such as nature and culture, and the concept that implies a direct relationship between thought and the outside world, realism is a state of *alienation* in which whatever is related to the human being ceases to belong to it and is used against it. The reification made possible by the distinction between the representative and the represented is actually nothing but alienation. It can be said that the rooted problem of the world of thought and the peoples of the world since Platonism is that reification and commodification have become so universal that they seem almost like natural, organic entities, and forms. The attempt of representative thought, which confines external reality to the conceptual world, to impose a framework on reality, breaks the connection with reality, and moreover, by being guided by concepts and abstractions, it builds *iron cages* around the human being. The insistence of Western thought on representation, no matter if it is true or false, no matter it is accepted or not, has led to the radical consequence of the abolition of certainty over reality. Today, the world of thought has evolved from the representation of the truth, which implies the idea that there is a necessary connection between the order of things and the order of words, to the reality of representation, where the boundary between reality and image is abolished, the reality is aestheticized and transformed into images, and society ultimately

becomes *cultural*. With an entry into the cultural turn, everything has become cultural and conventional in the postmodern period.

Keywords: Sociology of Religion, Culture, Representation, Reification, Culturalism.

Temsilci Düşüncesinin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme, Sömürgecilik ve Kültürelcilik

Öz: Temsil düşüncesinin bir unsuru olarak kültürelcilik meselesini tartışma konusu yapan makale; kavramsallaştırma marifetiyle gerçekliği temsil ettiği iddiasındaki (bir) kavramı, *iyi bir çukur kazıcası* edasıyla en başa sararak ya da en dibe inerek eşeleme çabasıdır. Bu kazı faaliyetine en uygun yöntem olarak da Foucault'nun arkeolojisi seçilmiştir. Zira arkeolojik yöntem, hakikat üstünde tarih dışı ve ötesi bir iddia taşımaz, nesnesine yöntemin zorunlu şiddetini dayatmaz, nesnesini kendi tekiliği içerisinde kavrar, en önemlisi de hakikatin bir icattan fazlası olmadığını düşünür ve düşündürür. Kültür kavramı üzerinden yapılan bu arkeolojik inceleme, kavramın bugünkü kullanılan anlamı ile etimolojik kökeni arasındaki farkı ortaya koymaya ve tekiliği içerisinde kavramaya çalışmaktadır. Böylelikle insanın etrafında olmakta olanları anlama faaliyetinde bulunurken icat ettiği ve başvurduğu kavramların *şeyler*le olan sorunlu ilişkisi ortaya konmuş olacaktır. Kavramsallaştırma, nihayetinde tikeli evrensel tabii kılarken mutlaklık üzerine kurulu, bir icattan fazlası olmayan hakikat düşüncesine içkindir. Makale, doğa-kültür ayrımında olduğu gibi hakikatin temsili çabasının bir ürünü olarak işletilen dikotomik düşünme ediminin farklı olana gösterdiği tahammülsüzlüğü ortaya koyarken sosyal bilim dünyasında *yapısöküm* olarak bilinen yaklaşıma göre hareket etmektedir. Temsilci bir düşüncede *hakikat*, aslında temsil edilebilen, kendini gözlemciye bir teşhir nesnesi olarak sunandır. Hakikat anlayışının Platon marifetiyle mutlak, değişmez, sabit, evrensel gibi özcü ilkeler üzerine bina edilmesi beraberinde idealize bir temsili kaçınılmaz kılmaktadır. Esasında kavramsallaştırma, soyutlama ve genelleştirme gibi düşünsel uğraşlar da somut, tekil ve biricik olanın bağlamından koparılarak idealize edilmesi anlamına gelmektedir. Temsil düşüncesi için, hakikatin rasyonel olduğu fikrine bağlı olarak, insan aklının, şeylerin özünü kavrayabilir, dolayısıyla onları düşüncede temsil edebilir olduğuna yönelik inancın yattığı söylenebilir. Bu haliyle, gerçekçiliği elinde tutmaya çalışan, kutsayan, tanrısal mutlaklığını ilan etmek üzere tüm gücüyle çabalayan bir düşüncedir. Nihayetinde temsiliyet mekanizması muhkem olan için işletilirken hâkimiyet kurma amacıyla hareket etmektedir. Temsil eden ile temsil edilen şeklindeki ayrım nihayetinde insan merkezli bir bakış açısının ürünüdür. Bu ayrım sayesinde gözlemci özne dışındaki her şeyin inceleme nesnesi haline gelmesi kaçınılmazdır. Tek ve evrensel olduğuna inanılan bu bakış açısı inceleme nesnesinin sabitletmesini zorunlu kılar. Günümüzün dil, din, ırk ve cinsiyet gibi farklılığa dayalı dünya gündeminden düşmeyen meselelerin kökeninde mutlak hakikat idealini imlemesiyle temsil düşüncesinin yattığı söylenebilir. Temsilci düşüncesinin ürünleri olarak gerek doğa-kültür gibi ayrıma dayalı ikili kategorileştirmeler gerekse de düşünce ile dış dünya arasında doğrudan bir ilişkiyi imleyen kavram realizmi insana dair her ne varsa ona ait olmaktan çıktığı ve ona karşı kullanıldığı bir *yabancılaşma* durumudur. Temsil eden ile temsil edilen arasına konan mesafeye mümkün hale gelen şeyleşme, aslında yabancılaşmadan başka bir şey değildir. Platonculuktan bu yana düşün dünyasının ve dünya insanların kökleşmiş sorunu için, şeyleşmenin ve metalaştırmanın neredeyse doğal, organik varlıklar ve formlar gibi görünecek kadar evrenselleşmiş hale gelmiş olmasıdır denebilir. Dış gerçekliği kavramsal dünyanın içerisine hapseden temsilci düşüncesinin gerçekliğe bir çerçeve dayatma girişimi, gerçeklik ile olan bağı koparmakta, dahası kavramlar ve soyutlamalar tarafından yönlendirilmesiyle insanın etrafına *demir kafesler* örmektedir. Batı düşüncesinin temsildeki ısrarı, doğru ya da yanlış, kabul edilsin ya da edilmesin gerçeklik üzerindeki kesinliğin ortadan kalkması gibi radikal bir sonuç doğurdu. Bugün itibarıyla düşünce dünyası, şeylerin düzeni ile kelimelerin düzeni arasında zorunlu bir bağlantı olduğu fikrini imleyen hakikatin temsilden, gerçek ve imaj arasındaki sınırın silindiği, gerçekliğin estetikleştirilerek imajlara dönüştüğü, toplumun ise en nihayetinde *kültürel* hale geldiği temsilin hakikatine evrilmiş durumda. Kültürel dönemece girilmesiyle birlikte postmodern

dönemde her şey kültürel, uzlaşımaldır. Her şeyin kültürel hale gelmesi ve kültürün doğallaşması, karşı çıkayım derken doğalcılığı yeniden üretmektedir. Kültürelcilik, bireylerin kendi kültürleri tarafından belirlendikleri, bu kültürlerin kapalı, organik bütünlük oluşturdukları ve bireyin kendi kültürünü terk edemediği, ancak yalnızca kendi içinde gerçekleştirebildiği hegemonik bir yaklaşımdır. Etrafımızda olup bitenleri anlaşılır kılmak için başvurduğumuz, kendi icadımız olan kavramlar ve kapalı bir devre gibi işleyen ideolojiler gibi kendi gerçekliğini yaratmakta ve dayatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Din Sosyolojisi, Kültür, Temsil, Şeyleşme, Kültürelcilik.

Giriş

Makale, kültürelcilik meselesine temsil düşüncesinin bir unsuru olarak yaklaşmaktadır.¹ Bu maksatla, temsilci düşüncenin klasik zeminlerinden olan kavram realizmini tartışma konusu yaparken, dış gerçeklik ile kavramları birleştiren, tahakkümcü toplumsal örüntülere alan açtığı varsaymaktadır. Ayrıca insanların kendisini genel olarak kimlik üzerinden temsil etme yolunu seçtiği günümüzde, farklılıkları belli bir aynılık altında baskılayan, farkı ve tikel olanı bir yoksunluk üzerinden tanımlayan, dolayısıyla bir yokluk üzerinden kimlik kazandıran Batı orjinli temsilci düşünme biçiminin küresel boyutta sosyo-politik alanda operasyonel bir argüman olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nihayetinde, geride bıraktığımız iki yüzyılda Batı ile Doğu arasındaki ilişkinin bir şeyleştirme pratiği olarak düşünüldüğünde oryantalist düzlemde gerçekleştiği ifade edilebilir. Günümüzün dil, din, ırk ve cinsiyet gibi farklılığa dayalı dünya gündeminden düşmeyen meselelerin kökeninde mutlak hakikat idealini imlemesiyle temsil düşüncesinin yattığı söylenebilir. Hakikat düşüncesinin mutlaklık üzerine kurulması, bir türevi olarak temsilci düşüncüyü tahammülsüz kılmaktadır. Kavram ile dış gerçeklik arasındaki doğrudan ilişki de temsilci düşüncenin tahakkümcü yapısından beslenmektedir. Dolayısıyla farklılık meselesi, Batı düşüncesine içkin haliyle özdeşlik ve temsil mantığı etrafında sindirilen, yadsınan veya görmezden gelinen alana işaret etmektedir. Dahası Batılı düşünme biçiminden farklı bir geleneğe (farklılığa alan açan, müphemliğe imkân veren, dikte etmeden, sınırlandırmadan, başka türlü nasıl anlatılabilirin arzusunda, başkasıyla birlikte nasıl yaşanırın arayışında olan) sahip olmalarına rağmen Batı-dışı toplumlarda, modern zamanlardan çağdaş zamanlara, başka bir deyişle kolonyalizmden globalizme gelindiğinde kültürün emperyalizme tepkiyle bir hegemonya aracı olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.² Buradaki özellikle Batı-dışı toplumlara ilgilendiren temel sorun, oryantalizmden kurtulma sürecindeki bir kültürün retoriklerinin tekçilleşmesi (monistleşmesi) ve genellikle dinsel veya milliyetçi köktencilikle özdeşleşmesi sonucunda emperyal kültürün hegemonik işlevini

¹ Toplumsal ve siyasal habitusunun kültürel söylemlerle belirlendiği ülkemizde "malzeme bolluğuna" rağmen bu konu üzerine yapılmış çalışmalar son derece azdır. Ülkemizde kültürelcilik meselesi üzerine yazılmış müstakil bir eser olmamakla birlikte Fırat Mollaer'in *Yerlilerin Retorik* isimli eseri, toplumsal-siyasal meselelerin kültürel mevzulara indirildiği ülkemizde kültürelcilik yönelttiği eleştirileri ile öne çıkmaktadır. Bir diğer çalışma ise Ali Artun'un kültürelcilik sanat üzerindeki yansımalarıyla ele aldığı *Çağdaş Sanat ve Kültürelizm* başlıklı çalışmasıdır. Öte yandan Terry Eagleton'ın *Kültür Yorumları*, kültürelcilik üzerine yazılmış zikredilmeye değer çalışmalardan biridir. Aziz Al-Azme'ın *İslamlar ve Moderniteler* isimli eseri ise, Batının şarkiyatçı ve kültürelci söylemi ile İslamcılığın kültürel sahilik söylemi arasında kurduğu ilişki ve paralellikler açısından önemini korumaktadır. Ayrıca post-kolonyalizm eleştirmenlerinden Arif Dirlik'in dilimize çevrilen *Postkolonyal Aura ve Kriz, Kimlik ve Siyaset* isimli eserleri de özellikle kültürelcilik hegemonik yönüyle ele almış olması nedeniyle incelenmeye değerdir. Bk. Arif Dirlik, *Kriz, Kimlik ve Siyaset, Küreselleşme Yazıları*, çev. Sami Oğuz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009). Dolayısıyla bu çalışma, kültürelcilik konusunu temsilci düşünceyle kurduğu ilişki açısından ele alırken özgün bir çalışma olarak alanında önemli bir boşluğu doldurmaya aday görünmektedir.

² Arif Dirlik, *Postkolonyal Aura, Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, çev. Galip Doğudaslan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010), 49-94. Ayrıca küreselleşmenin yarattığı çok kültürlülük ortamında Avrupa-merkezci tavrın korunduğuna dair eleştiri için bk. Slavoj Žižek, *Kırılan Temas*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 282.

devralmasıdır. Nihayetinde bir söylem olarak oryantalizm de tikellerden yola çıkarak o kavrama bağlı olan tüm nesnelere bir çatı altında toplayan Batı düşüncesinin tümleştirilen/aynılaştıran epistemolojisinin ürünüdür. Dediğimiz gibi günümüzün dil, din, ırk ve cinsiyet gibi ayrımcılığa dayalı *kültür savaşlarının*³ gerisinde nesnellik, evrensellik, mutlaklık iddiaları altında tahakküm ve şiddetle olan ilişkisini gizlemeyi amaçlayan, bilgiyle nesnesi arasında birebir uygunluğu zorunlu kılan temsilci düşüncenin yattığı söylenebilir. Günümüzün çokkültürlü postmodern politikaları bile farklı toplumlar arasındaki hegemonik ilişkileri önleyebilmiş değildir. Hatta tanınma mücadelesi veren kolonyalizm sonrası kültürel birlikteliklerin içerisinde kendi kendini ötekileştiren hegemonik ilişkilere sebebiyet verdiği bile iddia edilebilir. Dolayısıyla bu çalışma, bugün sıklıkla kullanılan bir kavramın (kültür kavramının) arkeolojisinden; sırasıyla, mutlaklık üzerine kurulu bir düşüncenin temsilci bir düşünceyi ortaya çıkardığını, temsilci düşüncenin ise kavramlar ile şeyler arasında doğrudan bir ilişkiyi kaçınılmaz kıldığını, benzer nitelikteki nesnelere kavramsallaştırma marifetiyle aynı kavram altında toplanmasının şeyleştirmeye yol açtığını ve temsilci düşünceyle karakterize Batı düşüncesinde yer edinen oryantalizmin ise bir şeyleştirme pratiği olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makale, bir hegemonya aracı olarak işletilen Batılı oryantalist söylem karşısında Batı-dışı toplumların kültürelci bir tepkiyle karşılık verirken bir temsiller bütünü olduğu iddiasındaki kültürelcilik ile emperyal kültürün hegemonik işlevini devraldığını, bunun ise Batı ile Doğu arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı oryantalist düşünce biçiminin kültürelcilik üzerinden Batı-dışı toplumlar eliyle içselleştirilmiş olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla kültürelci bir yaklaşımın self-oryantalist bir tavır olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmasıyla bu çalışma, din sosyolojisinin klasikleşmiş konularından biri olan oryantalizm çalışmalarına özgün bir yaklaşım getirmiş olmaktadır. Bu özgünlüğe ulaşmak için öncelikle kültür ile kolonyalizm kavramlarının etimolojik köken birliğinden söz etmek gerekmektedir. Bu maksatla doğa-kültür ayrımının ele alındığı ikinci bölümde, temsilci düşüncenin şeyleştirmeyi kaçınılmaz kılan dikotomik ayrım üzerine kurulu yaklaşım tarzı tartışma konusu yapılmıştır.

Temsil düşüncesinin bir unsuru olarak kültürelcilik meselesini tartışma konusu yapan makale, kavramsallaştırma marifetiyle gerçekliği temsil ettiği iddiasındaki (bir) kavramı, *iyi bir çukur kazıcası* edasıyla en başa sararak ya da en dibe inerek eşeleme çabasındadır. Bu kazı faaliyetine en uygun yöntem olarak da Foucault'nun arkeolojisi seçilmiştir. Zira arkeolojik yöntem, hakikat üstünde tarih dışı ve ötesi bir iddia taşımaz, nesnesine yöntemin zorunlu şiddetini dayatmaz, nesnesini kendi tekilliği içerisinde kavrar, en önemlisi de hakikatin bir icattan fazlası olmadığını düşünür⁴ ve düşündürür. Kültür kavramı üzerinden yapılan bu arkeolojik inceleme, kavramın bugünkü kullanılan anlamı ile etimolojik kökeni arasındaki farkı ortaya koymaya ve tekilliği içerisinde kavramaya çalışmaktadır. Böylelikle insanın etrafında olmakta olanları anlama faaliyetinde bulunurken icat ettiği ve başvurduğu kavramların *şeyler*le olan sorunlu ilişkisi ortaya konmuş olacaktır. Kavramsallaştırma, nihayetinde tikeli evrensel tabii kılarken mutlaklık üzerine kurulu, bir icattan fazlası olmayan hakikat düşüncesine içkindir. Makale, doğa-kültür ayrımında olduğu gibi hakikatin temsili çabasının bir ürünü olarak işletilen dikotomik düşünme ediminin farklı olana gösterdiği tahammülsüzlüğü ortaya koyarken sosyal bilim dünyasında *yapısöküm* olarak bilinen yaklaşıma göre hareket etmektedir.

1. Temsilci Düşünce ve Kavramsallaştırma

Batı metafizik geleneği, "ideal dünya" - "görünen dünya", "kendinde-şey" - "görünüş" ayrımıyla, her defasında Platonculuğun değişik şekil ya da dönüşümlerinden ibaret olan bir karakter sergilemiştir. Hakiki bir dünya ideali karşısında görünen dünyanın yadsınması fizik bölünmeyi de kaçınılmaz kılmaktadır. Temsil sistemlerinde anlam yapısı, temsiller âlemi ile

³ Terry Eagleton, *Kültür Yorumları*, çev. Özge Çelik (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 44.

⁴ Utku Özmağas, *Biyopolitika: İktidar ve Direniş, Foucault, Agamben, Hardt-Negri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 87.

bunun temsil ettiği dış gerçeklik arasına yerleştirilen sabit ayırmadan türemektedir. Belli bir hakikati temsil etme iddiasındaki formlarda üstü örtük bir hakikat istenci bulunması bu ontolojik ayırımın doğal sonucudur. Her form, özü gereği, daha ortaya çıktığı andan itibaren, geçiciliği aştığı iddiasıyla hayattan bağımsız bir şekilde geçerlilik ve gerçeklik talep eder. Bu talebin sonunda gerçeklik, kendine içkin anlamı olmayana, maddi ve atıl olana indirgenmiş olur. Böylece hakikatin Heidegger'in deyişiyle *temsilin kesinliği* meselesinden ibaret olduğu bir dünyada nesnel hakikatlerin varlığı güvence altına alınmış olur. Temsil etmek, aslında verili bir gerçekliğin simülakrını üretmektir; gerçekte orada olmayan bir şeye gönderme yapmaktadır. Foucault'ya göre ise, *gerçeklik* hakkında sahip olduğumuz bilgi, kavramların bilgisidir, çünkü *gerçeklik* kendisi *gerçek olmayana* göre zıttı olmasının sonucu anlamında bir kavramdır. Dahası, *şeylerin düzeni* ile *kelimelerin düzeni* arasında zorunlu bir bağlantı olduğu fikri, Batı epistemolojisinin metafiziksel bir varsayımıdır.⁵ Nesnel varlıklara dair bildiğimiz şey gerçeklik değildir, fakat basitçe sahip olduğumuz bilgi, oluşun akışı üzerine bir sistem empoze etmeye çalışan dilin ürünüdür. Kelimelerle düşünmeye zorlandığımız için dil, sistemleştirmemize ve sabitleştirmemize neden olan bir matristir.⁶ Foucault'dan çok daha önce Nietzsche, dünyanın bize yüklediği kısıtlamalar hakkında aynı endişeleri taşımaktaydı. Bu kısıtlamaların, kendimizi ve dünyamızı kavramsallaştırdığımız kategorilerden doğduğunu düşünen Nietzsche sözkonusu kısıtlamaların dilin yapısında mevcut olduğunu bulgular.⁷ Dil, bizi yalnızca susmaya değil, ısrarla aynı ezberi tekrarlamaya zorlamaktadır. Boyunduruğumuz her sözcüğün içindedir. Kavramsallaştırma edimiyle de, dış gerçekliği öznelliğini, biricikliğini parçalamaya pahasına, *şey* benzeri bir kategori olarak bütünleştirerek *şeyleşme* süreci başlamış olur.⁸ "Şeyleşme, bir sürecin ya da ilişkinin genelleme yoluyla bir soyutlamaya dönüştürüldüğü ve böylece bir "şey/nesne" haline getirildiği anımlar."⁹ Şeyleşme, hayali bir nesnellüğün oluşması, bu da insan yapımı, örneğin bir kurum ya da ideolojinin insanları kontrol eden bir güç niteliği kazanması anlamına gelir. Örneğin *kültürel şeyleşme* durumunda, "İnsanların ürettikleri, kendilerine yabancı bir ürün gibi, toplumsal olanlar doğal olgular gibi değişmez görünür; şey benzeri totaliteler kültür yaşamına egemen olur."¹⁰

Kavram, özdeş olmayı özdeş kılarken, temsil ettiğini beyan ettiği şeyi yanlışlarken, dış gerçeklik üzerinde tahakküm uygular. Nietzsche "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine"de, kavramların gerçeklere karşılık gelmeyen metaforlar olduğunu savunur: Her kavram der Nietzsche, eşitsiz olanı eşitleme yoluyla doğar. Bu, mantık terimleriyle özdeş olmayanın özdeş kılınmasıdır. "Kavramlar temsil ettiğini beyan ettiği şeyin yanlışlanmasıdır. Nasıl ki yaprak kesinlikle diğeriyle tamamıyla eş değilse, 'yaprak' kavramının, bireysel farklılıklar

⁵ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (London: Pantheon Books, 1970)'den aktaran Bryan S. Turner, *Beden ve Toplum, Sosyal Teoride Arayışlar*, çev. İrfan Kaya-Meryem Berrin Bulut (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 205.

⁶ Bryan S. Turner, *Beden ve Toplum*, 204.

⁷ Madan Sarup, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997), 74-75.

⁸ Platonculuğun ve Hristiyan inancının etkisi altındaki Batı düşüncesine göre bir süreç olarak "Şeyleşme, Âdem ile Havva'nın Cennet Bahçesinden kovulup Tanrı'nın gözünden uzak bir yerde yaşamak zorunda bırakıldığında başlar, çünkü o andan itibaren insanlık hakikatten/doğruluktan kategorik olarak kopmuştur. Dahası şeyleşme, insanoğlunun Babil Kulesi yükseldikçe artan kibrinin, aralarında kullandıkları tek dilin farklı dünya dillerine parçalanması suretiyle cezalandırıldığı ve böylelikle sözcükler dünyasıyla şeyler dünyası arasındaki bağlantının sonsuza dek kesildiği zaman meydana gelen şeydir. Ya da şeyleşme, Sokrates baldıran zehrini içerek, temsilinden önce de var olduğu farz edilen bir Platonik hakikat uğruna kendini feda ettiğinde vuku bulan şeydir. Modern çağda ise şeyleşme insanlığın bilgi alanının, Rönesans ile Aydınlanma arasındaki bir zamanda bilme, etik ve güzellik alanları, daha sonra da bilim, siyaset ve sanat disiplinleri olarak rasyonelleştiğinde olan şeydir. Hristiyanlıkta Tanrı'nın İsa'da vücut bulması (*incarnation*) kavramı şeyleşmeye dair bir metafor olarak düşünülebilir; çünkü İsa -tarihsel olarak ya da ekmek ve şarap ayinlerinde olduğu gibi simgesel olarak- insana dönüştüğünde tanrısal olan, dünyevi bir dile çevrilmektedir." bk. Timothy Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, çev. Deniz Soysal (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 25.

⁹ Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, 23-24.

¹⁰ Fırat Mollaer, *Yerliliğin Retoriği* (Ankara: Phoenix Yayınları, 2018), 46.

gelişigüzel bir şekilde bir kenara atılarak ve ayırt edici özellikler göz ardı edilerek oluşturulduğu da o kadar gerçektir.¹¹ "Buna karşılık şu söylenmelidir: Eğer her birimiz farklı algılara sahip olsaydık; bir kuş gibi, kurtçuk gibi, bitki gibi algılasaydık veya kimimiz bir uyarıya kırmızı derken diğerimiz mavi ve hatta bir üçüncümüz bu uyarıyı ses olarak algılasaydı, o zaman kimse doğanın düzeninden bahsetmezdi, aksine doğa en üst düzeyde öznel bir yapı olarak anlaşılırdı."¹² Nietzsche'ye göre dünyayı kendilerinin uygun bulduğu şekilde görmeye ve deneyimlemeye zorlayan ilk dil kullanıcılarıdır. "Bir şeye isim verme konusundaki efendice hak öylesine genişliyor ki, insan dilin kaynağının kendisini kural koyucuların bir güç gösterisi olarak algılayabilir: 'Bu *budur*, şu *şudur*' diyorlar, her nesneyi ve her olayı bir ses ile mühürlüyorlar; sanki bu ses o şeye/olaya ait bir şeymiş gibi."¹³ "Yüz kere tekrarlayacağım, şu sözcüklerin ayartmasından kurtulalım artık."¹⁴ diyen Nietzsche'yle "Adlar denizinden kurtar beni ey Rabbim"¹⁵ diyen Muhyiddin Arabi'yi bir arada zikretmek ilginç olsa gerektir. Hal böyle iken biz bu kavramları yarattıktan sonra onların kendi icadımız olduğunu unutmaya adeta hakikat olduklarına inanmaya başlarız. Benzer şekilde kültürelcilik de, "kültürün zaman içinde değişmeyen bir temsiller bütünü olduğuna inanır; bu bütünün kendi üstüne kapalı olduğunu düşünür; bu bütünün belli bir siyasal yönelimi belirlediğini varsayar."¹⁶ Dolayısıyla kültürelcilik kavramsal ve imgelemsel temsilleri, tarihsel kitlenin hayatındaki nihai ve indirgenemez sınırlar olarak ele alır. Her ikisi için de geçerli olan, insana dair her ne varsa ona ait olmaktan çıktığı ve ona karşı kullanıldığı bir *yabancılaşma* durumudur. Nitekim Nietzsche'nin vurguladığı gibi, kavramı formda olduğu gibi, bireysel ve gerçek olanı görmezden gelme pahasına elde ederiz; "Oysa doğa ne form ne de kavram tanır; tür bile tanımaz. Birey ve tür kıyaslamamız dahi antropomorfik bir şeydir ve eşyanın özünden kaynaklanmaz."¹⁷

Şeyleştirme düşüncesinin örtük olarak bağlı olduğu ve yinelediği kabul edilen şey tam da Batı modernliğinin karşıtlığa dayalı olarak kavramsallaştırılmasıdır.¹⁸ Dünyanın *somut* ve *soyut/kavramsal* şeklinde iki ayrı kısımdan oluşuyor olması, herkesçe makul bulunabilecek bariz bir şeymiş gibi görünebilir. Sözkonusu, dünyanın ve kişi olmanın tabiatı olduğunda, her zaman için maddi ile gayri-maddi arasında bir ayırım yapmak suretiyle anlaşılabilirliği düşünlür. Nitekim Batı düşüncesinin yarattığı gerçeklik efekti, temsille gerçek arasına konan ayırım sayesinde. Bu yüzden olsa gerek, *ötekine* uygulanan ikilikleri aşmak üzere Derrida, Batı metafiziğini saçılma (*dissemination*) ile yapı sökümü uğratmayı dener. Saçılma, *différance* gibi anlamın genişlemesine hizmet eder. Böylece durağan bir düşünce sistemine neden olan tek anlamlar düzeni, elindeki olanakları yitirmiş olur.¹⁹ Nihayetinde kişi, anlamak/anlatmak istediği konuyu betimleme adına farklı isimlendirmelere gider. Aslında bu isimlendirme sonucu üretilen kelimeler, anlamı ayırıştırmak ve buradan yola çıkarak varlığı, aralarındaki ilişkiyi kopararak parçalamak için değil; bilakis pekiştirmek ve teyit etmek içindir ki, bununla bağlamı/bağlantıyı güçlendirmiş olur. Lâkin Batı düşüncesi varlığını bu ayırıştırmaya borçludur. Bununla bir diğerine tahakküm ederek ondan istediğini elde etme arzusunda.

Kullandığımız *gösterenler* ile kelimeler sayesinde ulaştığımız *gösterilenler* arasındaki bu kopukluğun basit bir temsil krizinden ibaret olmadığı postmodern dönemle birlikte fark edilince, dilin uygunsuz, yanlış ve önyargılı kullanımını düzeltmeyle sorunun üstesinden ge-

¹¹ Friedrich Nietzsche, "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine", *Nietzsche ve Dil*, haz. Onur Aktaş (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017), 26-27.

¹² Nietzsche, "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine", 32.

¹³ Nietzsche, "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine",

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, (Bir Gelecek Felsefesini Açış), çev. Ahmet İnam (İstanbul: Yorum Yayınları, 2001), 16.

¹⁵ Aktaran Peter Berger, *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Vefa Saygın Ögütler (Ankara: Atif Yayınları, 2018), X.

¹⁶ Jean-François Bayart, *Kimlik Yanılsaması*, çev. Mehmet Morali (İstanbul: Metis Yayınları, 1999), 67.

¹⁷ Nietzsche, "Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine", 26-27.

¹⁸ Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, 34.

¹⁹ Jacques Derrida, *Dissemination*, trans. Barbara Johnson (London: The Athlone Press Ltd., 1981), 25.

940 | İrfan Kaya. Temsilci Düşüncenin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme, Sömürgecilik ....

linemeyeceği anlaşıldı. Öyle görünüyor ki gerçekliğin kendisi sorun haline gelmişti: “Modernizm gösteren, gösterilen ve göndergenin rollerini net biçimde ayırıştırıp özerkleştirdi, Postmodernizm ise, bu ayrımları sorunsallaştırdı, özellikle de gösteren ile gönderge arasındaki, başka deyişle temsil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi...”²⁰ Örgütlü Marksizm’in yıkılıp, Soğuk Savaş’ın sona ermesini izleyen küreselleşme dönemiyle birlikte dünya *kültür dönemeğine* girdi.²¹ *Kültürel dönemeç* ile günümüzün postmodern dünyası, toplumsal hayatımızdaki her şeyin, kültürel alanın yarı özerkliğinin tahrip edilerek kültürel hale geldiğini söylememize elverecek denli kültürün bütün toplumsal alanda (bilişim, iktisadi, tüketim, teknoloji, medya gibi) devasa yayılışına tanıklık etmektedir. Buna rağmen, Margaret Archer, sosyolojideki kilit kavramlar arasında en zayıf analitik gelişimi sergileyenin kültür kavramı olduğu ve sosyolojik teori içerisinde çok dalgalı bir seyir izlediği iddiasındadır.²² Archer’a göre, özellikle kültürel bütünleşme miti, sosyal bilimlerdeki en derin aldanişlardan biridir. Archer, bu mitin kökenlerinin kültüre estetik bir birlik oluşturacak şekilde tutarlılık kazanan Alman tarihselcilğinde ve romantizmde yattığını belirtir.²³ Bu estetik birlik, bir devrin tını ve dünya görüşünün o devre özgü birliğini vurgulayan *Zeitgeist* ve *Weltanschauung* gibi terimler içerisinde yakalanır. Bu dünya görüşü, kültüre toplumsal düzeni bütünleştirme ve üretmede merkezi bir rol biçmekteydi.

2. Kültür ve Doğa-Kültür, Kültür-Uygarlık Ayrımı

Kültür, gündelik dilde kullanıldığı şekliyle “bizi hareketsiz kılacak kadar geniş ve rahatsız edecek kadar katı”²⁴ bir kavramdır. Herder’in döneminden bu yana kültür söz konusu olduğunda değişmeden kalan bir gerçek var: “Bundan daha belirsiz bir sözcük, bütün uluslar ve dönemlere uygulanmasından daha aldatıcı bir şey yoktur.”²⁵ Williams’ın, “Kültür fikrindeki sorun, onu sürekli genişletmek zorunda kalmamızdır -ta ki ortak hayatımızın neredeyse tamamıyla özdeş hale gelinceye kadar.”²⁶ şeklindeki ifadesi *kültür* teriminin doğasında şişme eğilimi bulunduğuna işaret eder. Nitekim Antonin Artaud’a göre, “Hayattan bahsederken hiç bu kadar çok kültür ve uygarlık lafı edilmemişti. Bugün yaşadığımız yılgnlığın kökündeki hayatın çöküşü ile zaten hayatla hiç çakışmamış ve aslında hayata hükmetmek için tasarlanmış olan kültüre gösterdiğimiz ilgi arasında tuhaf bir koşutluk bulunmaktadır.”²⁷ Buradan hareketle kültürün her yerde olduğu anlamı çıkarılabilir. O halde kültür her yerde ise Spinozacı paradoksla terim geçerli mecrasını yitirmiş anlamına gelir. *Modernliğin ilk sosyoloğu* ve *sosyolojinin esteti* sayılan Georg Simmel daha 1900’lerde *kültürün aşırı nesneleşmesinden* ve bu “Muazzam kültürün nesnelere ve bilgide, kurumlarda ve hayatımızı kolaylaştıran şeylerde somutlaşarak kişisel olan her şeyi yutmasından”²⁸ bahsetmektedir. Ortak hayatımızla özdeş, çok az şeyi dışarıda bırakan haliyle terimdeki gevşekliğin, Adorno açısından yönetsel bir tarafı vardır. Adorno “Kültürden söz eden, bilerek ya da bilmeyerek yönetimden söz ediyor”

²⁰ Scott Lash, *Sociology of Postmodernism* (London and New York: Routledge, 1990), 12.

²¹ Fredric Jameson, *Kültürel Dönemeç*, çev. Kemal İnal (Ankara: Dost Yayınları, 2005). Ayrıca bk. Fredric Jameson, *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*, çev. Nuri Plümer-Abdulkadir Gölçü (Ankara: Nirengi Kitap, 2011), 91.

²² Margaret Archer, *Culture and Agency* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 1.

²³ Archer, *Culture and Agency*, 8.

²⁴ Eagleton, *Kültür Yorumları*, 44.

²⁵ Herder’in bitiremediği *Ideas on the Philosophy of the History of Mankind* (1784-91) kitabından aktaran Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler, Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*, çev. Savaş Kılıç (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 108.

²⁶ Raymond Williams, *Kültür ve Toplum 1780-1950*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 382.

²⁷ Aktaran Ali Artun, *Çağdaş Sanat ve Kültürelizm, Kimlik ve Estetik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 8.

²⁸ Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 108.

²⁹ demektir. Felsefe ve din, bilim ve sanat, yaşam tarzları ve töreler gibi birbirinden farklı bu kadar çok şeyin ve ayrıca bir çağın nesnel tininin tek bir *kültür* sözcüğüyle özetlenişi, Adorno'ya göre daha en baştan, tüm bunları yukarıdan bakarak bir araya toplayan, taksim eden, ölçüp biçen, organize eden bir idari bakışı ele vermektedir. Kültürün siyasal çatışmanın alanı olduğunu gösteren en özlü ifade ise, Hitler'in yakın adamı Joseph Goebbels'in "Kültür lafını duydum mu, tabancama davranıyorum."³⁰ sözüdür. Terry Eagleton'ın şu yorumu da *kültür savaşlarının* devam etmekte olduğunu gösteriyor. "Bosna ya da Belfast'ta kültür, kasetçalarının dinlediğiniz şey değil, uğruna öldürdüğünüz şeydir."³¹ Hatta *Tanrı'nın ölümünden* sonra doğan boşluğu doldurmaya, dinin kapladığı alanının mirasçısı olmaya en yakın aday da yine kültürdür. Nedeni ise temel değerleri, aşkın hakikatleri, hâkim gelenekleri, törensel pratikleri, duysal sembolizmi, tinsel içe dönüklüğü, ahlaki gelişimi, ortak kimliği ve bir toplumsal misyonu içeriyor olmasıdır.³² Tanrı'nın ölümünü ilan eden Nietzsche, tarih boyunca kültür uğruna verilen mücadeleyi şöyle dile getirir: "Ne de pahalı ödetiyorsunuz bedelinizi! Ne denli çok kan ve zulüm yattıyor, bütün bu "iyi şeyler" in altında!"³³

Sözkonusu kültür kavramı olunca Raymond Williams'la başlamak gelenek olmuştur. Bizim açımızdan da, kültür kelimesinin etimolojik kökenine dair Williams'ın araştırmaları, bir self-oryantalist pratik olarak kültürelciliğin vardığı noktayı göstermek açısından son derece değerlidir. Williams'a göre, İngiliz dilindeki en karmaşık iki üç sözcükten biri olan *culture*, yakınlıkta Latince *cultura*'dan, o da kök sözcük *colere*'den türemiştir. *Colere* ikamet etmek, yetiştirmek, korumak, ibadetle onurlandırmak gibi sonradan ayrışan, bir dizi anlam taşımaktadır. Anlamdaki ayrışmalar, bizde adeta oryantalizmin, kavramın tarihsel sürecini takip ettiği izlenimi uyandırmaktadır. Nitekim *culture*, ilk kullanımlarının tümünde bir sürecin adıdır. Örneğin *ikamet* anlamı *colonus* aracılığıyla *colony*'ye (sömürge), *ibadetle onurlandırmak*, *cultus* üzerinden *culta* (inanç, tapınma) dönüşmüştür.³⁴ Dolayısıyla *kültür* ve *kolonyalizm* gibi başlıklar, kavramın etimolojisinden anlıyoruz ki, totolojik bir karakter sergilemektedir. Burası, kolonyalizme karşı mücadele verirken kendini kültür üzerinden konumlandıran Batı dışı toplumlar açısından oldukça manidar ve ironik bir durum olsa gerektir.

Günümüzde doğayı kültürün türevi saymak moda olsa da kültür etimolojik açıdan doğadan türemiş bir kavramdır. Bilindiği gibi özgün anlamlarından biri *ekip biçmek*, diğeri *doğal gelişme eğilimidir*. Kavramın etimolojisi bizlere, bir *kendiliğindenlik* ile *rasyonallite* arasındaki geriliminden bahsetmeye imkân vermektedir. Kendi haline bırakılan *doğal* ile *doğal büyümenin gözetilmesi* aynı kavram etrafında toplanmaktadır. Bu açıdan kültür için, biri sürekli olarak diğeri unutturan iki biçim arasında gidip gelmesinden söz edilebilir. "Kültür bir yandan *süregelendir*, diğer yandan ise icat edilen. Bir tarafta hem de bin yıllardır süren, zihniyetlerin, gerçekliklerin ve toplumsal ritüelleştirmelerin derinliğinde biriken yavaşlıklar, gizlilikler ve gecikmeler; kapalı, inatçı, gündelik davranışlara gömülmüş yaşam. Diğer tarafta ise sapmalar, gelecekteki nesillerin art arda kendi *işlenmiş kültürlerini* çıkaracakları bir yaratıcılığın payları."³⁵ Kültür, insan elinden çıkmış olmakla birlikte kültür kavramı doğadan gelir; ziraat (*agriculture*) ve saban bıçağı (*coulter*) kelimeleriyle ilişkilidir. Günümüzün en yüce, en şehirli insan faaliyetlerini anlatmada kullanılan terim kırsal bir kökene sahiptir. İlk başta *çiftçilik* ya da *doğal gelişime göz kulak olmak* anlamına gelen kültür bir bakım ve

²⁹ Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi*, çev. Nihat Ülner vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 121.

³⁰ Aktaran Zizek, *Kırılgan Temas*, 292.

³¹ Eagleton, *Kültür Yorumları*, 51.

³² Terry Eagleton, *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*, çev. Selin Dingiloğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2014), 160.

³³ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 78.

³⁴ Williams, *Anahtar Sözcükler*, 105. *Anahtar Sözcükler*'in Türkçe baskısında *culture* kavramının parantez içinde "kültür, hars" şeklinde karşılanmış olması, ülkemizde Ziya Gökalp etkisiyle başlayan kültürelciliğin devam etmekte olduğunu küçük bir örneği olarak yorumlanabilir.

³⁵ Michel de Certeau, *La Culture au Pluriel* (Paris: Christian Bourgois, 1980), 238-9'dan aktaran Bayart, *Kimlik Yanılsaması*, 68.

yetiştirme meselesidir. Doğal gelişime göz kulak olmak, biçimlendirme fikriyle kendiliğindenlik kavramını bir araya getirir. Organik büyümede insan müdahalesi söz konusu değildir, ancak bu sürecin denetlenip düzenlenmesi gerekmektedir. Kültür, failliği olduğu kadar nesneye karşı da belli bir hassasiyeti barındırmaktadır.³⁶ Daha sonraki süreçte ayrışacak olan bu çift taraflılıkta, *kendiliğindenlik* tarafı özellikle muhafazakâr kültürelcilik tarafından sahiplenilmiştir. Kavramın *aktif doğal gelişme eğilimi* anlamı, doğa-kültür ayrımını sağlıklı bir zeminde değerlendirmek açısından önemlidir. İnsanoğlu, -ilk evre olarak kabul gören- doğa/l halinde iken, etrafında olup bitenleri benzerlik ve farklılıklara göre betimlemeye çalışır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu benzerlikler ve farklılıkların, anlama ait ayrı bir alan, şeylerin kendilerinin dışında yer alan bir kod şeklinde düşünülmemesidir. Çünkü şey fikrinin kendisine burada yer yoktur. Daha ziyade, bir şeyin bir diğerine benzeyen, ondan farklı olan, onu tekrarlayan ya da yeniden canlandıran bir şey olarak gerçekleştiği bir dünyada süregiden zorunlu ilişkiler vardır. Yoksa ilişkiler ağı içerisinde yaşananların, doğa-kültür ayrımı şeklinde kategorileştirilmesi, doğaya *dışarıdan* yapı atfetmek anlamına gelecektir. Vuku bulan, tekrar ettiği şeyle aynı olmakla birlikte farklılık da arz eder. Ancak ne şekilde olursa olsun asla kesinlikten söz edilemez. Hiçbir şey, kendisine benzeyenin ya da kendisinden farklı olanın dışında yer almaz. Burada hiyerarşik bir dizgeye yer yoktur. Daha diyalektik bir bakış açısıyla -Hegelci olmayan- söylersek, doğa kültür üretir, kültür de doğayı değiştirir. Bu noktada Marksist *kültürel materyalizm* ifadesi gereksiz bir tekrara düşmüş olur. Doğa her zaman bir anlamda kültürelse, kültürler de kendileriyle doğa arasında sürekli alışverişten, yani emek dediğimiz şeyden oluşurlar. Kentler ahşap, kum, demir, taş, su gibi malzemelerden kurulur ve bu nedenle de kır yaşamı ne kadar kültürelse, onlar da o kadar doğaldır.³⁷ Her şey hem taklit eder hem de taklit edilir. Kopyaların düzeni ile asılların düzeni, teşhir edilenler ile gerçeğin, metin ile gerçek dünyanın, gösterenler ile göstergelerin düzenleri arasında basit bir ayrım yoktur; modern dünyanın gözünde *düzeni* oluşturan basit bir hiyerarşik ayrım burada barınmaz.³⁸ Burada her şey, tarihin bir amaca doğru ilerlemesi gerektiğini savunan Batı düşüncesinin anlayamayacağı bir tarzda saçılarak, dağılıp, yayılıp bırakarak hareket eder. Derridacı terminolojiyle saçılarak, anlamın genişlemesine hizmet eder.³⁹

Simmel'in *özel* ve *nesnel* kültür arasındaki çatışma modeli, bir ölçüde şeyleşme kuramını açıklayıcı tarzdadır. Bu modeli nesnelleştirme sürecini modernlik süreciyle ilişkilendirmeyi deneyen Simmel'in kuramında yaşam, bizzat kendisi için ürettiği ve kendi *nesneleşmiş* mantıkları uyarınca sabit kimlikler kazanan formlara karşı sürekli bir mücadele içindedir. Böylece bu formlar -sanat eserleri, dinler, bilimler ve teknolojiler, yasalar ve benzerleri- "onları yaratan ve bağımsız kılan manevi dinamik"ten yabancılaşırlar.⁴⁰ Nesnel kültür, hiç durmaksızın ve ümitsizce tüm formları aşmaya ve "çıplak dolaylılığı içinde ortaya çıkmaya çabalayan özel kültürün üstünde hâkimiyet kurmaya başlar."⁴¹ "Yaşam, işte bu suretle bir yandan tüm bu hareketin dinamiğini sağlarken, diğer yandan da aşkınlığa ulaşma çabalarında formların giderek artan katılığı tarafından sürekli olarak kısırlaştırılıp hezimete uğrattılır. Bu ikinci model, herhangi bir diyalektik çözüm ile değil, temel terimlerinin daha fazla kutuplaşması ile sonuçlanır. Özel kültür ile nesnel kültür arasındaki ilişki ikisi arasında radikal bir yabancılaşma ilişkisi haline gelir."⁴²

³⁶ Terry Eagleton, *Kültür*, çev. Berrak Göçer (İstanbul: Can Yayınları, 2019), 34.

³⁷ Eagleton, *Kültür Yorumları*, 12.

³⁸ Timothy Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 121.

³⁹ Aytaç Hakan Tuğran, *Derrida'nın Hayalet Kavramı Işığında Angelopoulos'un Sınır Üçlemesi Filmlerinin Çözümlemesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 22.

⁴⁰ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 55.

⁴¹ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 79.

⁴² Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, 141-142. Lukacs'ın şeyleşme kavramı ise, "Zorunlu olarak hem özel hem nesnel kültüre yöneliktir, çünkü kavram burjuvazinin bu ikisi arasında yaptığı ayrıma

İnsanın zihinsel harita oluşturabilme yeteneği belli ki, insanı *dışındaki* doğadan ayıran temel unsur olmaktadır. Batılı bir perspektiften, insan bir mimar gibi, binasını gerçekte inşa etmeden önce hayalinde kurar. Modern devlet siyasetine *Leviathan* eseriyle yön veren, “doğal olan, akış halinde olan bir dünyaydı ve doğal olanın zaptedilebilmesi için düzen yaratılmıydı”⁴³ derken Thomas Hobbes’ta düzenlenmemiş, kültürlenmemiş haliyle argümanının çıkış noktasını oluşturan doğa hayalidir, kurgudur. Ne ilginçtir ki doğa durumunda insanı egoist olarak tanımlayan⁴⁴ Hobbes’un aksine Aydınlanma karşıtı romantiklerin meramına *doğaya dönüş* teması ile tercüman olan J. J. Rousseau’nun doğa anlayışı ise iyimserdir. Rousseau’ya göre insan doğuştan iyi ve özgürdür.⁴⁵ Ancak Rousseau için de değişmeyen bir şey var ki, o da Hobbes’ta olduğu gibi yaklaşımının doğa-kültür gibi ayırım temelinde şekillenmiş olmasıdır. Her iki görüşün de özsel ve bütüncüllükle karakterize olması Batılı öznenin doğaya bakışında olduğu gibi nesnesi ile arasına *mesafe* koymasıyla ilişkilidir. Haddizatında Batılı sosyal bilimlerin nesnelliklerini bu mesafeye borçludur. Pierre Bourdieu’nun dikkat çektiği gibi modern antropolog ve sosyal bilimci, nesneyle ilişkisinin ilkelerini nesnenin kendisine aktarır ve onu sadece bilinmek için var olan bir bütünsellik olarak algılar. Nesnelcilik her zaman bir özcülük potansiyeli barındırır.⁴⁶ Bununla birlikte, doğa-kültür ayırımında doğaya biçilen rol ideolojiktir. Doğa, Batılı toplumların kültür adına ve insanlık namına ortaya koymuş olduğu gelişmeyi öne çıkarmak için başvurduğu bir icattır. Çizgisel olarak kademelendirilen tarihte, kültür-öncesine aittir. Böylece doğa, kültür karşısında Avrupa-merkezci bir bakışla, marazileştirilir, dışlanır, üstesinden gelinmesi için aşılması gereken tarih-öncesine ait bir aşama olarak basılanır. Oysaki Rönesans sonrasında Avrupa kültürünün yaşamış olduğu kültürel dönüşümde gelmiş olduğu uygarlık seviyesinin evrensel olarak dayatılmasına karşı çıkan Herder, kültürden şöyle söz eder: “Üstün Avrupa kültürünün ta kendisi Doğa’nın büyüklüğüne apaçık bir hakarettir.”⁴⁷ Herder’in dikkat çektiği yapay bir evrensellik adına kültürel farklılıkların bastırılma çabası, postmodern dönemde yeniden biçimlendirilerek kültürel meselelere dönüştürülür. (Bu görüşüyle Herder için, postmodern çokkültürlülük argümanına öncülük ettiği söylenebilir.) Postmodern dönemle birlikte modernliğin başlarında yapılan doğa-kültür ikiliği aşılmaya çalışılır. Bunun için doğa kültürelleştirilir. Sınırlılıklara tabi bir doğa anlayışı terk edilir. İnsanın müdahalesine açık hale gelmesiyle doğa zorunlulukların alanı olmaktan çıkar. Plastik bir doğa anlayışının öne çıkması başlangıcı Hegelci anlamda oksimorondur. Dahası ileri kapitalizm ikliminde her şey plastik, geçici, değişken, biçimlendirilebilir ve tek kullanımlıktır ve kültür ilginç bir şekilde doğaya kıyasla daha fazla eğilip bükülebilir olarak görülür.⁴⁸ İnsanların ortak ihtiyaçlara ve becerilere sahip doğal, fiziksel bir hayvan türü olarak gören anlayış terkedilir; insanlar artık anlam ağlarına örülmüş kültürel varlıklardır. Böylece kültür, postmodern kuramcılar⁴⁹ eliyle mutlaklaştırılır. Esasında insanın kültürel hayvan olarak ta-

---

karşı çıkar. Yalnızca proleterya tarihin hem öznesi hem nesnesidir.” bk. Georg Lukacs, *History and Class Consciousness*, trans. Rodney Livingstone (London: The Merlin Press, 1971), 149.

⁴³ Stephen Collins’ten aktaran Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 17.

⁴⁴ Thomas Hobbes, *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, çev. Deniz Zarakolu (İstanbul: Belge Yayınları, 2014), 11-12.

⁴⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasal Tüze Üzerine*, çev. Alpagut Erenuluğ (İstanbul: Öteki Yayınları, 1999), 29.

⁴⁶ Pierre Bourdieu, *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak, Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 137-138.

⁴⁷ Aktaran Williams, *Anahtar Sözcükler*, 108.

⁴⁸ Eagleton, *Kültür*, 43.

⁴⁹ Bu isimlerden biri, Eagleton’un iddiasına göre felsefeci Richard Rorty’dır.

944 | İrfan Kaya. Temsilci Düşüncenin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme, Sömürgecilik ....

nımlanması, kültürün doğallaştırılması demektir. Ters yönden üretilmiş bir doğalcılıktır. Doğal karalamaya çalışırken, onu yeniden üretmiş olur.⁵⁰ Kültürelcilik, Terry Eagleton'ın deyimiyle, doğalcı felsefelere karşı gösterilen tepkiyle ortaya çıkmasına rağmen "doğal bir yanda karalamaya çalışırken bir yandan da yeniden üretmiştir. Kültür de bunu yaptığında, doğayla aynı rolü oynuyormuş gibi görünür ve bize doğal gelir."⁵¹

Kültür kelimesinin karmaşık tarihinin peşine düşen Raymond Williams, kelimeyi üç temel anlam etrafında toplamıştır: "(1) 18. yüzyıldan itibaren zihinsel, manevi ve estetik gelişime ilişkin genel bir süreci anlatan bağımsız ve soyut ad (2) ister özgül ister genel biçimde kullanılsın, Herder'den Klemm'e dek, gerek bir halkın, dönemin, gurubun gerekse genel olarak insanlığın belli bir yaşama biçimini anlatan bağımsız ad (3) entelektüel ve özellikle sanatsal etkinliğin ürünleri ve uygulamalarını anlatan bağımsız ve soyut ad."⁵² Williams'ın tasnifinden, 19. yüzyıla birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanan kültür fikrinin somut-tan/maddi üretim biçiminden soyuta doğru evrim geçirdiği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında ise, *uygarlık* eş anlamlısı olmaktan çıkarak zıt anlamda kullanılmaya başlar. Fransa kökenli "uygarlık", tipik olarak siyasi, ekonomik ve teknik yaşamı kapsarken, Alman kökenli *kültür* dinsel, sanatsal ve entelektüel olanla daha sınırlı bir alana hitap etmekteydi. *Uygarlık*, ulusal farkları gözetmezken, *kültür*, bunları öne çıkarmaya başlamıştı. *Kültür* ve *uygarlık* arasındaki gerilim, Almanya ve Fransa arasındaki rekabetle yakından ilişkiliydi. Kültür, ruhsal açıdan iflas etmiş uygarlığa karşı bir başkaldırı işlevi görmüştür. Uygarlık ne kadar materyalist ise, kültür de o kadar yüce ve uhrevi sayılmıştır. Uygarlık artık bir gerçeklik olarak kabul görünürken, kültür bir değerler meselesidir. Kavram bu açıdan ele alındığında kültür geri getirilemez bir şekilde geçmişte kalmıştır. "Kaybettiğimiz cennet, yaka paça kovulduğumuz mutlu bahçe, tarihin ufkunda hep az önce gözden yiten organik toplumdur kültür."⁵³ Artık birbiriyle çatışma halinde kullanılmaya başlanan kültür ve uygarlık terimlerinden ilki Romantizm, diğeri ise Aydınlanma düşüncesi tarafından sahiplenilmiştir. "Uygarlık soyut, yabancılaşmış, parçalanmış, mekanik, faydacı, maddi sürece duyulan boş inancın esiri; kültür ise bütünsel, organik, duyumsal, kendinde amaçlı ve geçmişi kapsayıcıydı. Bu yüzden kültür ve uygarlık arasındaki çatışma, gelenek ve modernlik arasında sürmekte olan çekişmenin bir parçası oldu."⁵⁴

3. Şeyleşme, Kültürelcilik ve Sömürgecilik

Şeyleşme, özdeşlikle düşünme; sözcükleri düşüncesizce şeylere dâhil etmek ya da ayrışıklığı özdeşlik adına bastırmak demektir.⁵⁵ Özdeşlik ise kavramsal sabitlik gerektirir. "Kavramlar, türler, formlar, amaçlar, yasalar (özdeş durumlar dünyası) inşa etme zorunluluğu, gerçek dünyayı tespit etmeye müktedirmişiz gibi ... sadece onun içinde var oluşumuzu olanaklı kılma adına dünyayı düzenleme zorunluluğudur bu: böylece kendimiz için hesap edilebilir, basit ve kavranabilir bir dünya yaratırız."⁵⁶ Bir şeyin özdeşliğe sahip olabilmesi zamandan bağımsız olarak tanımlanabilmesine bağlıdır. Haddizatında bu durum şeylerin temelindeki özsel doğayı keşfetmek amacıyla var olan ayrıntılarıyla açıklama teşebbüsünde bulunan her ontoloji için geçerlidir. Ontolojiler birer keşif tasarısı oldukları sürece varolanın doğasını ya da özünü dile getirmek ya da onun özdeşliğini sunmak durumundadır. Homer'ın Jame-

⁵⁰ Doğalcılığa karşıt olarak ortaya çıkan kültürelciliğin ilk kullanımı 1919 tarihli *Cultural Reality* isimli eseriyle Florian Znaniecki'ye aittir. Znaniecki'ye göre realite mutlak bir düzen değildir, yaratıcı evrimle değiştirilebilir. Burası Bergson'un yaratıcı evriminin girdiği kanaldır. bk. Florian Znaniecki, *Cultural Reality* (Chicago: The University of Chicago Press, 1919).

⁵¹ Eagleton, *Kültür Yorumları*, 113.

⁵² Williams, *Anahtar Sözcükler*, 109.

⁵³ Eagleton, *Kültür*, 22.

⁵⁴ Eagleton, *Kültür Yorumları*, 21.

⁵⁵ Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, 27.

⁵⁶ Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, trans. Walter Kaufmann and Reginald John Hollingdale (New York: Vintage Books, 1968), 282.

son'un şeyleşme kuramını açıklarken ifade ettiği gibi, "Bu amansız şeyleştirme ve metalaştırma mantığı en nihayet elimizde kalan son direniş alanlarını da sömürgeleştirmiştir: bilinç-dışını, estetiği ve Üçüncü Dünyayı."⁵⁷ Bu yüzden olsa gerek Said, şeyleşme kuramının kültürel emperyalizmle suç ortaklığı yaptığını kabul etmiştir. Sömürgeleştirme fikrinin kendisi, Marx'ın deyimiyle, "özgür göçmenler tarafından sömürgeleştirilen ekilmemiş topraklar"⁵⁸ fikri yapısal olarak *basit* şeyleşme kavramına benzemektedir. Herman Melville, modernleşme öncesi Konstantinopolis'te bulunduğu sırada günlüğüne "Sokakların hiçbir planı yok. Tam bir labirent. Dar, kapalı. Ah bir üzerine yükselebilsen... Ama nerede?.. Sokakların adı yok... Numara yok... Hiçbir şey yok"⁵⁹ diye not düşmüştü. Melville'yi şaşırtan şey, şehrin bir resim olarak görülmesini sağlayan, panoramik bakış açısına imkân vermemesiydi. Şehir, herhangi bir plandan yoksun görünüyordu. Avrupalılar, gözlemci ile gözlemlenen nesne arasına konan mesafe sayesinde, "şeylerin kendilerinin" dışında duran bir şeyler olmasını bekliyorlardı. Oysa Ortadoğu şehrinde hiçbir şey dışarıda durmuyor, kendini yabancılara, gözlemci özneye temaşa nesnesi olarak sunmuyordu. Sokakların adı yoktu, yollarda işaret yoktu, belirgin *façade*ların bulunduğu açık alanlar yoktu, harita yoktu. Şehir kendini, bir şeyin temsili olarak sunmayı reddediyordu, çünkü zaten bu niyetle kurulmuş değildi. Başka bir deyişle, ayrı bir planın ya da anlamın var olduğu efekti yaratacak şekilde düzenlenmemiştir. Örneğin bir Kuzey Afrika evinin düzenlenişi, şeyler ile bir örüntü veya bir plan arasındaki ilişkiyle ilgilenmez. Bu tür evlerin düzeni, dünyaya kendisinin nesnesi gibi yaklaşan yalıtılmış bir özne üzerine kurulu bir düzen değildir. Bu birey-öznenin dünya ile bu dünyanın planı ya da temsili arasındaki ilişkiyi sabitleştirmesi meselesi olarak anlam, onu ilgilendirmeyiz; ne de bu temsilin kesinliği olarak hakikat.⁶⁰ Batılı bakış açısına göre ise, her şey, izleyen bir öznenin gözleri için, bir göstergeler sistemi gibi düzenlenmiştir. Her şey sanki bir şeyin modeli ya da resmimiş gibi tasarlanmış bir şekilde insanın önünde belirmektedir. Her şey bir gösterilenin bir göstereni olduğunu ilan etmektedir. Mesele kendini dünyadan ayırmak ve onu bir panorama olarak kurmaktır. O yüzden şeyleşme konusunu anlamak için öncelikle Batı'nın nasıl olup da temsil ile gerçeklik, formlar düzeni ile hakiki şeyler düzeni olarak ikiye bölünmüş bir şekilde yaşamakta olduğunu anlamamız gerekmektedir. Dahası, bu ayrımın nasıl dünyayı Batı ve Batı-olmayan şeklinde ikiye bölen bir başka ayrıma tekabül ettiğini; dolayısıyla da Oryantalizmin bir kültürün ötekini nasıl resmettiğiyle ilgili genel tarihsel meselenin belli bir halinden ibaret olmayıp modern dünyanın kendine özgü tabiatının ayrılmaz bir parçası olduğunu anlamamız gerekmektedir.⁶¹ Ayrıca şeyleşme kuramının ön kabulü, tüm kültürlerin tek bir kültür içinde asimile edildiği ve bunun sonucu olarak bu kültürlerin dünyanın şafağına yerleştirilmiş bir çöküşe uzanan çizgi üzerinde belli bir konum aldıklarıdır.⁶² Dahası, "Said'in oryantalizminin kül-

⁵⁷ Sean Homer, *Fredric Jameson: Marxism, Hermeneutics, Post-modernism* (Cambridge: Polity Press, 1998), 169.

⁵⁸ Karl Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, trans. Ben Fowkes (Harmondsworth: Penguin, 1990), 931.

⁵⁹ Herman Melville, *Journal of a Visit to the Levant*, October 11 1856-May 1857, ed. Howard C. Horsford (Princeton: Princeton University Press, 1955), 79, 114.

⁶⁰ Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, 104.

⁶¹ Zeynep Sayın'a göre de "Kültürlerin özerkliği kavramında bir iktidar ilişkisi vardır; çünkü özerklik, kültürlerin kendilerine özgü bir öz tarafından yönetilen kapalı ve türdeş bir dünya olduğu görüşünü içererek, kendi özerkliğini evrenselleştirme eş tutar ve evrensel kılma amacını güder. Nitelikli yüzyıllar boyu bu nedenle modernist Batı, özerk bir özcü-lük doğrultusunda kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Şimdi benim görüşüme göre on dokuzuncu yüzyıldan bu yana modernizmin karşıtlık ilkesinden etkilenen İslâmî yeniden diriliş hareketi de aynı yanılgıya düşmekte, kendini aslı ve özerk bir kapalılık olarak kurgulayarak iktidar savaşı vermektedir. Bu boyutuyla 'modern' bir harekettir, İslâmiyet'in yeniden diriliş hareketi çünkü kendini "öteki"ne karşı kurgulamasına karşın aslı ve içsel bir devamlılığın işareti olarak düşünmekte; kendi söylemini, "öteki"ni yadsıma ve kendi üstünlüğünü kanıtlama temelinde gerçekleştirmektedir." bk. Zeynep Sayın, "Batı Modernizmi, İslam Fundamentalizmi", *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), 440.

⁶² Bewes, *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*, 47.

946 | İrfan Kaya. Temsilci Düşüncenin Hegemonik Unsurları: Şeyleşme, Sömürgecilik ....

türelciliğin enstrümanı haline geldiği söylenebilir. Nihayetinde oryantalizm hegemonik kullanımda bir eleştirel silah olmaktan çok, toplumsal, politik ve ekonomik ilişkilerin ayık ka-fayla görülmesine engel olan bir kültürelci zihniyetin güdümünde serüvenine devam etmektedir. Şarkiyatçılık'ın kötüye kullanımı, metin dünyevi bir bağlama yerleştirildiğinde bir kül-türel ve politik semptom olarak görünmeye başlar. Semptomun işaret ettiği sorun ise şu şe-kilde ortaya konulabilir: Batı'ya karşı muhalefetin Doğucu bir kültürelcilik kanalında iş gör-mesi ve Batı'nın ekseriyetle kültürel bir bütünlük telakki edilerek kültürelci bir Batı-karşıtlı-ğının ve maddi temeli olmayan bir anti-empyalizmin üretimi.⁶³ Kısacası, post-kolonyal dünya kültürelcilik yapmak suretiyle oryantalizmi suiistimal etmektedir.

Şeyleştirilmeye dair fenomenolojik analizin “bilimsel maskesi”, en iyi, 20. yüzyılın en etkili düşünür ve eylemcilerinden Fanon eliyle ifşa edilmiştir. Fanon'un sömürge toplumu ta-nımlaması da şeyleşme ve sömürgecilik ilişkisini izhar eder niteliktedir: “Sömürge dünyası, bölümlere ayrılmış bir dünya, hareketsiz, Manici bir dünyadır, bir heykeller dünyasıdır.”⁶⁴ Başka bir deyişle baştan aşağı şeyleşmiş bir dünyadır. Fanon, beyaz bir çocuğun eliyle işaret ederek “Anne, bak Zenci!” sahnesinin anlatıldığı ünlü pasajında siyahın “Batılı bakışlar al-tında” sabitlendiğinden söz eder. “Sömürgeci bakış siyah özneliği parçalar; aynı zamanda onu şey benzeri bir kategori olarak bütünleştirerek *şeyleşme* sürecini başlatır.”⁶⁵ “Batılı bakışlar altında parçalarıma ayrılıyorum... Sabitleniyorum.”⁶⁶ Fanon, şeyleşmenin sosyo-politik ör-neği olarak bu olgudaki bakışla bir şey gibi “nesnel bir araştırmaya tabi hâle gelirken” siyah-lığını ve etnik karakterini *keşfettiğini* belirtir. “Bu satırların ardından da bu duygusal bağışık-lıkların tümünü reddederek insan olmak istediğini belirtir, sadece insan olmak... Fanon dü-şüncesinde fenomenoloji, ikiye bölünmüş, karşılıklı dışlamanın ilkelerine uyan, saf Aristote-leşçi mantık tarafından yönetilen, uzlaşmanın mümkün olmadığı bir dünyaya giriş yapmış-tır.”⁶⁷ “Sömürge toplumu, Hegel'in “Kim Soyut Düşünüyor?”undaki terimle, “fazlasıyla kolay, fazlasıyla bayağı, soyut düşünen, kötü bir toplum”dur. Hegel, soyut düşünmeyi, “katilde onun bir katil olduğu soyutlamasından başka hiçbir şey görmemek ve onun geri kalan tüm insani özünü bu yalın nitelik vasıtasıyla hiçlemek” biçiminde tanımlar. Soyut düşünme, zenciyi ırksal ve imgesel bir özdeşleşmeye çağıran, onun zenciliğinden başka hiçbir şey görmeyip geri kalan tüm insani özünü hiçleyen beyaz efendinin konumuyla karşılaştırılabilir. Bu anlamıyla soyut düşünme, zihinsel ve toplumsal yaşamda şey benzeri bütünlüklerin egemen olduğu şeyleşme ile örtüşür.”⁶⁸ Post-kolonyalizm eleştirisinin önde gelenlerinden Arif Dirlik için ise soyutlama, kültürelciliğin epistemolojik olarak hegemonyacı ideoloji olmaya başladığı noktadır. Dirlik'e göre, hegemonyacı bir kültürelcilik, kültürü, tüm gruplar ve insanlar için geçerli olmak üzere, sosyal ilişkilerin dışında ve bağımsız olarak, tüm sosyal ve siyasi bağlamından soyutlar. Böy-lece kültür, sosyal bugünden yabancılaştır ve herkesin birbiriyle girdiği ilişkinin karakterini belirleyen ve zaman boyutundan etkilenmeyen bir niteliğe bürünür. Kültürelciliği açıktan bir baskı mekanizması değil de gerçek bir hegemonyacı yapan, hegemonya altına alınmış olanın soyutlamaya ortaklık etmesidir. Dirlik'in hegemonik kültür karşısında var olma mücadelesi veren Üçüncü Dünya Ülkelerinin dikkatini çektiği nokta, Şarkiyatçılığın, “kendi kendini Şark-lılaştırma” olmaksızın kavranamayacağı yönündeki gerçekle yüzleşmek durumunda bırak-masıdır.⁶⁹ Dolayısıyla Arif Dirlik, kültürelcilik tanımını suiistimal edilen oryantalizm bağla-mında yapar: “Onun bir metodolojik olarak sosyal ve tarihsel sorunların, soyut kültür sorun-larına indirgenmesi çevresinde belirginleşen düşünsel yönelimler bütünü olduğu ve bu ne-denle sadece toplumlar arasındaki hegemonyacı ilişkilerin meşrulaştırılmasından değil, aynı

⁶³ Fırat Mollaer, “Şarkiyatçılığı İstismar etmek”, *Birikim*(29.07.2020).

⁶⁴ Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer (İstanbul: Versus Yayınları, 2016), 57.

⁶⁵ Fırat Mollaer, *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık* (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 110.

⁶⁶ Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, çev. Cahit Koytak (İstanbul: Encore Yayınları, 2016), 145.

⁶⁷ Mollaer, *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık*, 115.

⁶⁸ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, “Kim Soyut Düşünüyor”, çev. Hakkı Hünler, *Alman İdealizmi II Hegel*, haz. Güçlü Ateşoğlu (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 54-61.

⁶⁹ Dirlik, *Postkolonyal Aura*, 86.

zamanda toplumların içindeki sömürü ve baskı gibi hegemonyacı ilişkilerin bulanıklaştırılmasından da sorumlu olduğudur.”⁷⁰ Postkolonyal politikaların kendisini küresel pazara eklemelerken herhangi bir direnişle karşılaşmayı sadece sömürgelerin olduğu, sömürgeci ülkelerin olmadığı sömürgeleştirme paradoksu olarak yorumlayan Slavoj Zizek’e göre “Günümüzün küresel kapitalizmi, ulusal kapitalizm ve onun uluslararası/sömürgeci safhasından sonra, bir tür ‘olumsuzlamanın olumsuzlaması’dır yine. Başlangıçta... , bir Ulus-Devlet’in sınırları içindeki kapitalizm söz konusuydu, uluslararası ticaret (Ulus-Devletler arasındaki ticaret) de ona eşlik ediyordu; ondan sonra sömürgeci ülkenin sömürge ülkeyi kendine tabi kıldığı ve ... sömürdüğü sömürgeleştirme ilişkisi geldi; bu sürecin son uğrağı da sadece sömürgelerin olduğu, sömürgeci ülkelerin olmadığı sömürgeleştirme paradoksudur –sömürgeci güç artık bir Ulus-Devlet değil, doğrudan doğruya küresel şirkettir.”⁷¹ Dolayısıyla çağdaş zamanlarda oryantalizmin, kendi kültürel milliyetçiliklerini keşfeden Üçüncü Dünya toplumları eliyle işlerliğini devam ettirdiği, günümüzün çokkültürlü ortamının da kendi içinde öteki-leştirmeye, “çoğalan oryantalizmler”e kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Temsilci düşüncenin ürünleri olarak gerek doğa-kültür gibi ayrıma dayalı ikili kategorileştirmeler gerekse de düşünce ile dış dünya arasında doğrudan bir ilişkiyi imleyen kavram realizmi insana dair her ne varsa ona ait olmaktan çıktığı ve ona karşı kullanıldığı bir *yabancılaşma* durumudur. Temsil eden ile temsil edilen arasına konan mesafeyle mümkün hale gelen şeyleşme, aslında yabancılaşmadan başka bir şey değildir. Platonculuktan bu yana düşün dünyasının ve dünya insanların kökleşmiş sorunu için, şeyleşmenin ve metalaştırmanın neredeyse doğal, organik varlıklar ve formlar gibi görünecek kadar evrenselleşmiş hale gelmiş olmasıdır denebilir. Dış gerçekliği kavramsal dünyanın içerisine hapseden temsilci düşüncenin gerçekliğe bir çerçeve dayatma girişimi, gerçeklik ile olan bağı koparmakta, dahası kavramlar ve soyutlamalar tarafından yönlendirilmesiyle insanın etrafına *demir kafesler* örmektedir. Batı düşüncesinin temsildeki ısrarı, doğru ya da yanlış, kabul edilsin ya da edilmesin gerçeklik üzerindeki kesinliğin ortadan kalkması gibi radikal bir sonuç doğurdu. Bugün itibarıyla düşünce dünyası, şeylerin düzeni ile kelimelerin düzeni arasında zorunlu bir bağlantı olduğu fikrini imleyen hakikatin temsilinden, gerçek ve imaj arasındaki sınırın silindiği, gerçekliğin estetikleştirilerek imajlara dönüştüğü, toplumun ise en nihayetinde *kültürel* hale geldiği temsilin hakikatine evrilmiş durumda. Kültürel dönemece girilmesiyle birlikte postmodern dönemde her şey kültürel, uzlaşımaldır. Her şeyin kültürel hale gelmesi ve kültürün doğallaşması, karşı çıkayım derken doğalcılığı yeniden üretmektedir. Kültürelcilik, bireylerin kendi kültürleri tarafından belirlendikleri, bu kültürlerin kapalı, organik bütünler oldukları ve bireyin kendi kültürünü terk edemediği, ancak yalnızca kendi içinde gerçekleştirebildiği hegemonik bir yaklaşımdır. Etrafımızda olup bitenleri anlaşılır kılmak için başvurduğumuz, kendi icadımız olan kavramlar ve kapalı bir devre gibi işleyen ideolojiler gibi kendi gerçekliğini yaratmakta ve dayatmaktadır. Dahası, temsilci düşüncenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan oryantalist söylem ile tümleştiren, şeyleştiiren özselci yaklaşımıyla aynı düzlemde hareket etmekte, temsilci düşüncenin hegemonik sahasını genişletmekten öteye gide-memektedir.

⁷⁰ Dirlik, *Postkolonyal Aura*, 54.

⁷¹ Zizek, *Kırılğan Temas*, 282.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W.. *Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi*. çev. Nihat Ülner vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Archer, Margaret. *Culture and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Artun, Ali. *Çağdaş Sanat ve Kültüralizm, Kimlik ve Estetik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Bayart, Jean-François. *Kimlik Yanılsaması*. çev. Mehmet Morali. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Berger, Peter. *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Vefa Saygın Ögütü. Ankara: Atıf Yayınları, 2018.
- Bewes, Timothy. *Şeyleşme, Geç Kapitalizmde Endişe*. çev. Deniz Soysal. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Bourdieu, Pierre. *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak, Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Derrida, Jacques. *Dissemination*. trans. Barbara Johnson. London: The Athlone Press Ltd., 1981.
- Dirlik, Arif. *Postkolonyal Aura, Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*. çev. Galip Doğduaslan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Eagleton, Terry. *Kültür*. çev. Berrak Göçer. İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Eagleton, Terry. *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*. çev. Selin Dingiloğlu. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Eagleton, Terry. *Kültür Yorumları*. çev. Özge Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Fanon, Frantz. *Yeryüzünün Lanetlileri*. çev. Şen Süer. İstanbul: Versus Yayınları, 2016.
- Fanon, Frantz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. çev. Cahit Koytak. İstanbul: Encore Yayınları, 2016.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. "Kim Soyut Düşünüyor". çev. Hakkı Hünler, *Alman İdealizmi II Hegel*. haz. Güçlü Ateşoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Hobbes, Thomas. *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. çev. Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge Yayınları, 2014.
- Homer, Sean. *Fredric Jameson: Marxism, Hermeneutics, Post-modernism*. Cambridge: Polity Press, 1998.
- Jameson, Fredric. *Kültürel Dönemeç*. çev. Kemal İnal. Ankara: Dost Yayınları, 2005.
- Jameson, Fredric. *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*. çev. Nuri Plümer-Abdulkadir Gölcü. Ankara: Nirengi Kitap, 2011.
- Lash, Scott. *Sociology of Postmodernism*. London and New York: Routledge, 1990.
- Lukacs, Georg. *History and Class Consciousness*. trans. Rodney Livingstone. London: The Merlin Press, 1971.
- Marx, Karl. *Capital: A Critique of Political Economy*. trans. Ben Fowkes. Harmondsworth: Penguin, 1990.
- Mitchell, Timothy. *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*. çev. Zeynep Altok. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Mollaer, Fırat. *Yerlililiğin Retoriği*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2018.
- Mollaer, Fırat. *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Mollaer, Fırat. "Şarkiyatçılığı İstismar etmek". *Birikim*. 29.07.2020. <https://www.birikimdergisi.com/guncel/7243/sarkiyatciligi-istismar-etmek>
- Nietzsche, Friedrich. *The Will to Power*. trans. Walter Kaufmann and Reginald John Hollingdale. New York: Vintage Books, 1968.
- Nietzsche, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Nietzsche, Friedrich. *Ahlak Ötesi Anlamda Doğru ve Yalan Üzerine. Nietzsche ve Dil*. haz. Onur Aktaş. 21-39. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *İyinin ve Kötünün Ötesinde, (Bir Gelecek Felsefesini Açış)*. çev. Ahmet İnam. İstanbul: Yorum Yayınları, 2001.

İrfan Kaya. Hegemonic Elements of Representative Thinking: Reification, Colonialism ...| 949

- Melville, Herman. *Journal of a Visit to the Levant, October 11 1856-May 1857*. ed. Howard C. Horsford. Princeton: Princeton University Press, 1955.
- Özmkas, Utku. *Biyopolitika: İktidar ve Direniş, Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasal Tüze Üzerine*. çev. Alpagut Erenuluğ. İstanbul: Öteki Yayınları, 1999.
- Sayın, Zeynep. "Batı Modernizmi, İslam Fundamentalizmi". *Medeniyetler Çatışması*. der. Murat Yılmaz. 436-442. Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Sarup, Madan. *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. çev. Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997.
- Simmel, Georg. *Modern Kültürde Çatışma*. çev. Tanıl Bora vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Tuğran, Aytaç Hakan. *Derrida'nın Hayalet Kavramı Işığında Angelopoulos'un Sınır Üçlemesi Filmlerinin Çözümlemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Turner, Bryan S.. *Beden ve Toplum, Sosyal Teoride Arayışlar*. çev. İrfan Kaya-Meryem Berrin Bulut. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler; Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Williams, Raymond. *Kültür ve Toplum 1780-1950*. çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Zizek, Slavoj. *Kırılğan Temas*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.